

Pedagogų požiūris į profesijos prestižo veiksnius

Rolandas Paulauskas

Docentas socialinių mokslų
(edukologijos) daktaras
Šiaulių universiteto Tęstinių studijų
instituto vyresnysis mokslo darbuotojas
Stoties g. 11, LT-77156 Šiauliai
Tel. (8 41) 39 30 16

Rima Bakutytė

Docentė socialinių mokslų
(edukologijos) daktarė
Šiaulių universiteto Tęstinių studijų
instituto vyresnioji mokslo darbuotoja
Stoties g. 11, LT-77156 Šiauliai
Tel. (8 41) 39 30 16

Lidija Ušeckienė

Docentė socialinių mokslų
(edukologijos) daktarė
Šiaulių universiteto Tęstinių studijų
instituto vyresnioji mokslo darbuotoja
Stoties g. 11, LT-77156 Šiauliai
Tel. (8 41) 59 58 51

Straipsnyje apžvelgiamas pedagogų požiūris į profesijos prestižą lemiančius veiksnius. Remiantis tyrimo duomenimis, išskirtos profesijos prestižo grupės, nustatyti veiksniai, kurie, anot mokytojų, 1) turi lemti profesijos prestižą, 2) šiuo metu lemia profesijos prestižą ir 3) mokytojams asmeniškai svarbūs savo profesijos veiksniai.

Pagrindiniai žodžiai: profesijos prestižas, pedagogo profesija, karjera, profesijos visuomeninė reikšmė, kvalifikacijos tobulinimas.

Įvadas

Profesijos prestižas plačiai tyrinėjamas ir aprašomas sociologiniuose mokslo darbuose (Durkheim, 1893; North, Hatt, 1949; Goldthorpe, Hope, 1974; Coxton, Jones, 1979; Grasmick, 1979; Svensson, 2006; Thompson, 2009; Varzinskiene, 2009). Iš šių ir kitų šaltinių akivaizdu, kad profesijos prestižo fenomenas teoriškai intensyviai tyrinėjamas nuo XX a. vidurio konkrečiose šalyse, skirtingose kultūrose, atliekami tarpkultūriniai lyginamieji tyrimai. Šių tyrimų metu buvo pradėti įvardyti ir profesijos

prestižo veiksniai. Vienas pirmųjų profesijos prestižo tyrimų, kurį 1949 m. atliko JAV Tarptautinis požiūrių tyrimo centras (*National Opinion Research Center*, vadovaujamas C. North, įrodė, kad profesijos prestižą veikia amžius, išsilavinimas, atlygis už darbą, visuomeninis profesijos reikšmingumas. Kiek vėliau, remdamasis minėtu tyrimu, O. D. Duncan (1961) sudarė socioekonominį indeksą (SEI), kuriuo buvo nustatyta, kad ne tik atlyginimo dydis, bet ir įgytas išsilavinimas yra svarbūs profesijos prestižo veiksniai.

Plėtojantis profesijos prestižo tyrimams, susiformavo skirtingi požiūriai į šį fenomeną, sąlygoję skirtingų profesijos veiksnių pabrėžimą. Sociologijos struktūrinio funkcionalizmo atstovai (Parsons, 1967; Mertonas, 1997 ir kt.) vertingiausiomis mano esant profesijas, kurios atlieka svarbią funkcinę paskirtį arba yra susijusios su esamos visuomeninės struktūros palaikymu. Tokios prielaidos remiasi É. Durkheim (1893) teorija apie visuomenės stratifikaciją, teigiančia, kad darbinė specializacija nulemia organinį visuomenės solidarumą. Viena vertus, profesijų rangavimas pagal jų socialinę vertę užtikrina visuomeninio gyvenimo stabilumą, kita vertus, pateisina socioekonominę nelygybę.

Normatyvinės profesijos prestižo šalininkai nurodo, kad profesijos prestižas atspindi įvairių darbų ir verslų materialinio, socialinio atlygio lygį. Remiantis J. Goldthorpe ir K. Hope (1974) tyrimais, profesijos prestižą lemia atlyginimo už darbą dydis bei socioekonominės privilegijos (premijos, kitokios išmokos, lengvatos ir pan.).

Iš minėtų apibūdinimų akivaizdu, kad profesijos prestižo veiksniai sociologinėje literatūroje nusakomi nevienareikšmiškai. Vieni apibrėžimai labiau akcentuoja profesijos vertingumo visuomenei aspektus, kiti – materialinį atlygį ir socialines privilegijas už profesinę veiklą. Teorinė diskusija, kurie veiksniai labiausiai lemia profesijos prestižą, tebesitęsia iki šiol.

Pastaruoju metu vis labiau išsivyrąja nuomonė, kad profesijų prestižas yra bent dviejų matmenų lygmuo, kuriam turi įtakos tiek socioekonominių paskatų veiksniai, tiek tam tikros profesijos reikšmė visuomenei. Pavyzdžiui, H. Grasmick (1979)

savo tyrimuose remiasi daugiadimensio rangavimo (angl. *multidimensional scaling*) metodika, į kurią įeina ir materialinių paskatų, ir visuomeninės vertės metmenys. Ji patvirtina, kad žmonės negalvoja apie profesijas vienareikšmiškai, pabrėžia tiek socioekonominius, tiek visuomeninius profesijos prestižo veiksnius, o kiti tyrimai dar ir įrodo, jog asmenų nuomonę apie profesijos prestižą veikia išsilavinimas, gyvenamoji vieta, atliekamo darbo pobūdis (Hodge, Siegel, Rossi, 1966; Chase, 1975; Burton, 1972; Treiman, 1977; Coxton, Jones, 1978; Rosenfeld, 1979; Roos, 1981).

Šiuo metu daugelis tyrinėtojų vis labiau įsitikina, kad profesijos prestižą sąlygoja darbo autonomija, orientacija į verslą ir paslaugas, karjeros potencialas ir kvalifikacija, turimos įtakos ir išteklių lygis, profesijos užsitarnauta visuomenės pagarba, fizinė darbo aplinka, reikalingas formalių ir mokslo žinių lygis (Burgard, Stewart, 2000; Svensson, 2006; Zhoul, 2005 ir kt.). Sociologiniuose profesijų prestižo tyrimuose neretai priešpriešinamos biurokratinės ir autonominės profesijos (Magana, Michaelson, Ferreira-Pinto, 1995), profesijos orientuotos į karjerizmą ir profesionalizmą (Svensson, 2006). Taigi karjeros galimybės, asmeninis profesijos reikšmingumas yra traktuojami kaip svarbūs nūdienos visuomenės profesijos prestižo veiksniai.

Lietuvoje profesijos prestižu, ypač pastaruoju laikotarpiu, taip pat domėtasi. Tačiau atlikti (Varzinskiene, 2009; Matulionis, 2005 ir kt.) tyrimai buvo labiau orientuoti į profesijų rangavimą, socialinių darbuotojų prestižo vertinimą, visuomenės

stratifikacijos problemas, o ne į atskirų veiksmų išryškiniimą.

Pedagoginiuose šaltiniuose profesijos prestižo klausimai mažai tyrinėjami. Čia labiausiai gilinamasi į pedagogų, dirbančių skirtingose švietimo įstaigose (ikimokyklinėje, pradinėje ar vidurinėje mokykloje), prestižo suvokimą, jų nuomonių palyginimą, politinių veiksmų poveikio pedagogo prestižui išryškiniimą (Hargreaves, Hopper, 2006).

Apibendrinus sociologinius bei pedagoginius šaltinius galima teigti, kad: 1) profesijos prestižas yra daugiaktorinis fenomenas, priklausomas nuo visuomeninių poreikių, šalies socialinės politikos, materialinio bei socialinio atlygio už darbą, įgytos kvalifikacijos bei jos tobulinimo galimybių, specialybės paklausos darbo rinkoje, asmeninių nuostatų ir kt.; 2) Lietuvoje profesijos prestižo veiksniai ir pedagogų nuomonė apie šį reiškinį menkai tyrinėti; 3) pasigendama tyrimų, kuriais būtų nagrinėjama pedagogų nuomonė apie tai, kurie veiksniai turėtų lemti, šiuo metu lemia ir kurie sąlygoja pedagogų profesijos prestižą. Tokios informacijos stygius apsunkina pedagogų rengimo programų tobuliniimą.

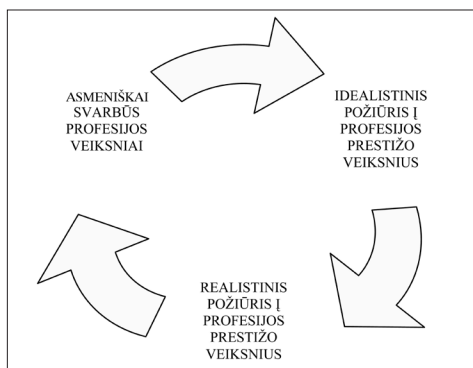
Tyrimo objektas: pedagogų profesijos prestižo veiksniai.

Tyrimo tikslas: atskleisti pedagogų požiūrį į profesijos prestižo veiksmius.

Straipsnio tikslai: remiantis Lietuvos pedagogų apklausos rezultatais, nustatyti: 1) veiksmų, lemiančių profesijos prestižą, grupes; 2) konkrečius veiksmius, turinčius lemti, pedagogų nuomone, profesijos prestižą apskritai (idealistinį požiūrį); 3) veiksmius, realiai veikiančius profesijos prestižą (realistinį požiūrį); 4) mokytojams

asmeniškai svarbius profesijos prestižo veiksmius; 5) amžiaus, darbo stažo, gyvenamosios vietos bei darbuotės poveikį profesijos prestižo veiksmiams.

Tyrimo metodika. Tyrimo metu buvo analizuota mokslinė sociologinė, pedagoginė literatūra apie profesijos prestižą ir jį sąlygojančius veiksmius. Remiantis šia analize sudaryta tyrimo priemonė – **anketa pedagogams**, kuria siekta užfiksuoti ir palyginti tris skirtingus profesijos prestižo vertinimo aspektus: idealistinį (veiksniai, turintys lemti profesijos prestižą), realistinį (veiksniai, kurie lemia profesijos prestižą) ir asmeninį (mokytojams asmeniškai reikšmingus profesijos prestižo veiksmius).

1 pav. *Pedagogų požiūrio į profesijos prestižo veiksmius matmenys*

Anketa sudaryta iš keturių klausimų blokų. Pirmajame bloke respondentų prašyta nurodyti demografinius duomenis; antrajame – teirautasi apie turinčius, pedagogų nuomone, lemti profesijos prestižą veiksmius; trečiajame bloke tyrimo dalyviai turėjo atsakyti, kaip, jų nuomone, visuomenėje realiai vertinami įvairūs profesijos aspektai; ketvirtajame respondentų prašyta įvardyti jiems asmeniškai svarbius

mokytojo profesijos veiksniais. Paskutiniuose trijuose klausimyno blokuose buvo nurodyti profesijos prestižo veiksniai (atlyginimo dydis, darbo nauda visuomenei, gebėjimas veikti nepriklausomai, specialisto rengimo trukmė, gebėjimas pakeisti profesijos profilį be papildomų išlaidų, pareigybių privilegijos, kvalifikacijos tobulinimo prieinamumas, priklausomybė profesinei sąjungai, galimybė kilti karjeros laiptais, gebėjimas daryti poveikį kitiems, specialybės paklausa darbo rinkoje, profesijos tinkamumas pačiam asmeniui). Juos respondentai turėjo suranguoti pagal svarbą penkių balų rangine skale. Šiuose blokuose respondentams taip pat buvo suteikta galimybė patiems nurodyti galimus profesijos prestižo veiksnius, tačiau papildomų profesijos prestižo veiksnių nė vienas tiriamasis neįvardijo. Tyrimas atliktas 2009 metų balandį.

Analizuojant rezultatus buvo taikyti *statistinės duomenų analizės metodai*: skirstinių analizė, standartinis nuokrypis siekiant išsiaiškinti esamą situaciją, Kronbacho alfa įvertinant skalės patikimumą; Spirmeno koreliacijos koeficientas nustatant ryšius tarp demografinių rodiklių bei pedagogų vertinimų, tarp atskirų blokų; faktorinė analizė pritaikius VARIMAX sukimą, grupuojant duomenis. Duomenys apdoroti SPSS 13.0 programa.

Tyrimo imtis. Tyrimo imtis – atsitiktinė. Sudarant ją labiausiai buvo orientuotasi į respondentų amžių ir ugdymo įstaigos pobūdį. Tyrime dalyvavo 114 pedagogo kvalifikaciją įgijusių asmenų: 8 vyrai ir 105 moterys (vienas tiriamasis lyties nenurodė). Respondentų *amžiaus vidurkis* – 33 metai (SD = 0,84). Nuodugnesnė analizė

parodė, kad 18,4 proc. pedagogų amžius buvo nuo 21 iki 30 metų, 47,4 proc. tiriamųjų buvo sulaukę 31–40 metų, 27,2 proc. turėjo nuo 41 iki 50 metų, 6,1 proc. tyrimo metu buvo nuo 51 iki 60 metų (0,9 proc. apklaustųjų nenurodė savo amžiaus).

Bendras respondentų darbo *stažo vidurkis* – 12 metų (SD = 1,7). 48,3 proc. respondentų buvo įgiję bakalauro ir 8,8 proc. magistro laipsnį, 32,3 proc. tiriamųjų turėjo seno pavyzdžio aukštojo mokslo, o 6,2 proc. – aukštesniosios mokyklos diplomą, 4,4 proc. nenurodė savo išsilavinimo (SD = 0,99). Tyrimo metu 3,5 proc. apklaustųjų dirbo ikimokyklinėje įstaigoje, 7 proc. pradinėje, 28,9 proc. pagrindinėje, 27 proc. vidurinėje mokykloje, 10,5 proc. gimnazijoje, 21,1 proc. kitokio pobūdžio įstaigoje, 1,8 proc. tiriamųjų nenurodė savo darbovietės (SD = 1,46). Apie pusę tiriamųjų (52,6 proc.) gyveno ir dirbo mieste, 11,4 proc. – rajono centre, o kiti 34,1 proc. – kaime. 1,9 proc. respondentų nenurodė savo gyvenamosios vietos (SD = 0,95).

Profesijos prestižo veiksnių grupės

Pirmiausia buvo siekta sugrupuoti profesijos prestižo veiksnius į prasminius vienetus. Tam buvo atlikta faktorinė duomenų analizė, kuri atskleidė tokią padėtį (1 lentelė).

Faktorinės analizės duomenys parodė, kad visus pedagogų prestižo veiksnius prasminga skirti į tris grupes: 1) *visuomeninio reikšmingumo*, kuris apima: darbo naudą visuomenei, galimybę veikti nepriklausomai, specialisto rengimo trukmę, priklausymą profesinei grupei ir profesijos tinkamumą asmeniui; 2) *karjeros siekimo, ekonominio naudingumo*: atlyginimo

1 lentelė. Profesijos prestižo požymių pasiskirstymas pagal faktorių svorį

<i>Prestižo veiksniai</i>	<i>Faktoriai</i>	<i>I faktorius. Visuomeninio reikšmingumo</i>	<i>II faktorius. Karjeros siekimo, ekonominės naudos</i>	<i>III faktorius. Asmeninės naudos</i>
Atlyginimo dydis		0,15	0,57	0,16
Darbo nauda visuomenei		0,81	0,17	-0,05
Galėjimas veikti nepriklausomai		0,55	-0,01	0,38
Specialisto rengimo trukmė		0,64	0,17	0,41
Gebėjimas persiorientuoti be papildomų išlaidų		0,13	0,03	0,84
Profesijos privilegijos (ilgesnės atostogos, galimybė laisvai disponuoti savo laiku ir pan.)		0,03	0,41	0,51
Kvalifikacijos tobulinimo prieinamumas		0,06	0,27	0,69
Priklausymas profesinei sąjungai / grupei		0,45	0,23	0,44
Galimybė kilti karjeros laiptais		0,22	0,67	0,27
Galėjimas daryti poveikį kitiems		0,19	0,66	0,25
Specialybės paklausa darbo rinkoje		0,01	0,73	-0,45
Profesijos tinkamumas asmeniui		0,78	0,14	-0,03
<i>Aiškinamoji dispersija</i>		<i>19,16 proc.</i>	<i>17,57 proc.</i>	<i>17,50 proc.</i>

dydį, galimybę kilti karjeros laiptais, galėjimą veikti kitus asmenis bei specialybės paklausą darbo rinkoje; 3) *asmeninio naudingumo*: gebėjimą persiorientuoti be papildomų išlaidų, galėjimą naudotis profesijos privilegijomis, kvalifikacijos tobulinimo prieinamumą. Faktorinė analizė taip pat leido įsitikinti, kad visi tirti profesijos prestižo veiksniai yra svarbūs, negalima nė vieno jų atmesti, nes faktorinis visų svoris svyravo nuo 0,45 iki 0,81.

Pedagogų požiūris į veiksnius, turinčius lemti profesijos prestižą

Tiriant idealistinę profesijos prestižo vertinimą, buvo matuotas vidinis skalės patikimumas. Nustatyta, kad Kronbacho alfa yra 0,81, taigi skalė yra patikima. Aiškinantis, kas, pedagogų nuomone, turėtų lemti pro-

fesijos prestižą visuomenėje, gauti tokie rezultatai. Duomenų vertinimo kriterijumi pasirinktas požiūrio išreikštumo laipsnis (2 lentelė).

Tyrimo rezultatų analizė parodė, kad labiausiai, tirtų pedagogų nuomone, profesijos prestižą visuomenėje turėtų lemti profesijos tinkamumas asmeniui, nes taip teigė daugiau nei pusė apklaustųjų. Taip pat respondentai pripažino, kad visuomenėje profesijos prestižą turėtų sąlygoti ir atlyginimo dydis, specialybės paklausa darbo rinkoje, kvalifikacijos tobulinimo prieinamumas, galimybė kilti karjeros laiptais. Šiek tiek mažiau, tiriamųjų nuomone, profesijos prestižą turėtų lemti darbo nauda visuomenei, gebėjimas persiorientuoti be papildomų išlaidų ar pareigybių teikiamos privilegijos. Mažiausiai, anot pedagogų, profesijos prestižą turėtų lemti galimy-

2 lentelė. *Pedagogų idealistinio profesijos prestižo visuomenėje vertinimas (proc.)*

<i>Prestižo veiksniai</i>	<i>Požiūrio išreikštumas</i>	<i>Turėtų labai lemti</i>	<i>Turėtų lemti</i>	<i>Turėtų vidutiniškai lemti</i>	<i>Beveik neturėtų lemti</i>	<i>Visai neturėtų lemti</i>	<i>Neatsakė</i>
Atlyginimo dydis		44,7	43,0	7,90	0,90	0,90	2,60
Darbo nauda visuomenei		38,6	53,5	5,30	–	0,90	2,60
Galėjimas veikti nepriklausomai		23,7	43,0	28,9	0,90	0,90	2,60
Specialisto rengimo trukmė		16,7	48,2	23,7	6,10	2,60	2,60
Gebėjimas persiorientuoti be papildomų išlaidų		29,8	36,0	21,1	9,60	1,80	1,80
Pareigybių privilegijos (ilgesnės atostogos, galimybė laisvai disponuoti savo laiku ir pan.)		30,7	36,8	18,4	8,80	2,60	2,60
Kvalifikacijos tobulinimo prieinamumas		42,1	44,7	8,80	2,60	–	1,80
Priklausymas profesinei sąjungai / grupei		9,60	22,8	27,2	20,2	16,7	3,50
Galimybė kilti karjeros laiptais		40,4	36,0	18,4	3,50	–	1,80
Galėjimas daryti poveikį kitiems		19,3	27,2	32,5	14,0	4,4	2,60
Specialybės paklausa darbo rinkoje		43,9	34,2	14,9	2,60	2,60	1,80
Profesijos tinkamumas asmeniui		53,5	35,1	4,40	3,50	0,90	2,60

bės veikti nepriklausomai ir daryti poveikį kitiems asmenims, specialisto parengimo trukmė ir ypač galimybė priklausyti profesinei grupei. Apibendrintai galima teigti, kad, tirtų pedagogų manymu, profesijos prestižą turėtų labai sąlygoti karjeros siekimo, ekonominės naudos veiksniai (ypač atlyginimo dydis, pareigybių privilegijos, galimybė kilti karjeros laiptais, specialybės paklausa darbo rinkoje), taip pat asmeninio naudingumo veiksniai. O štai visuomeninio reikšmingumo veiksniai, respondentų nuomone, nėra tokie svarbūs, išskyrus darbo naudą visuomenei bei profesijos tinkamumą asmeniui. Tokie tyrimo rezultatai verčia manyti, kad šiuo metu da-

lyvavę tyrime Lietuvos pedagogai nuvertina visuomeninio reikšmingumo veiksnį (JAV jis yra svarbesnis už kitus). Kaip rodo šios šalies rinkos tyrimų bendrovės *Harris Interactive* tyrimo duomenys (2006), ranguodami profesijas tiriamieji dažniausiai didžiausius įverčius skiria toms profesijoms, kurios duoda didžiausią naudą visuomenei, bet ne toms, kurios yra geriausiai apmokamos ar teikia kokių nors privilegijų ir pan., – pavyzdžiui, mokytojo profesija yra prestižiškiausių JAV profesijų penketuke, tik šiek tiek atsilieka nuo gydytojų ir mokslininkų, bet pagal atlyginimo dydį pedagogai nepatenka net į pirmąjį penkiasdešimtuką.

Aiškinantis, kaip respondentų požiūris į profesiją sąlygojančius veiksnius visuomenėje siejasi su amžiumi, darbo stažu, išsilavinimu, darbovietės tipu ir gyvenamąja vieta, nustatyta, kad jaunesni respondentai šiek tiek dažniau nei vyresni teigė, jog kvalifikacijos tobulinimo prieinamumas ir galimybė kilti karjeros laiptais turėtų labai lemti profesijos prestižą visuomenėje (atitinkamai $r = 0,22$, $p < 0,02$; $r = 0,23$, $p < 0,01$). Be to, nustatyta, jog dirbantys gimnazijoje pedagogai dažniau nei kiti manė, kad profesijos prestižą turėtų lemti specialisto rengimo trukmė ($r = -0,21$, $p < 0,03$). Darbo stažas, vieta ir išsilavinimas menkai sąlygojo tiriamųjų nuomonę apie profesiją turinčius lemti veiksnius. Vadinas, galima manyti, kad, respondentų nuomone, profesijos prestižą sąlygojantys

veiksniai nepriklauso nuo darbo stažo, išsilavinimo, įstaigos, kurioje dirbo tiriamieji, vietos ir mažai priklauso nuo amžiaus bei darbovietės tipo.

Pedagogų požiūris į profesijos prestižą realiai lemiančius veiksnius

Toliau buvo siekta išsiaiškinti, kurie, respondentų nuomone, profesijos veiksniai realiai sąlygoja profesijos prestižą visuomenėje ir palyginti šiuos rezultatus su prieš tai aptartaisiais. Aiškinantis respondentų nuomonę apie realiai veikiančius profesijos prestižą veiksnius tiriamųjų buvo klausta, kas, jų nuomone, lemia profesijos prestižą. Gavus rezultatus nustatyta, kad skalė patikima (Kronbacho alfa yra 0,84), ir konstatuota tokia padėtis (3 lentelė).

3 lentelė. *Pedagogų požiūris į realiai profesijos prestižą veikiančius veiksnius (proc.)*

<i>Prestižo veiksniai</i> \ <i>Požiūrio išreikštumas</i>	<i>Labai lemia</i>	<i>Lemia</i>	<i>Vidutiniškai lemia</i>	<i>Beveik nelemia</i>	<i>Visai nelemia</i>	<i>Neatsakė</i>
Atlyginimo dydis	72,8	15,8	6,10	1,80	–	3,50
Darbo nauda visuomenei	22,0	38,6	18,4	14,0	2,60	4,40
Galėjimas veikti nepriklausomai	18,4	50,0	20,2	7,00	0,90	3,50
Specialisto rengimo trukmė	11,3	40,4	27,2	14,0	1,80	5,30
Gebėjimas persiorientuoti be papildomų išlaidų	17,5	40,4	20,2	14,9	3,50	3,50
Pareigybių privilegijos (ilgesnės atostogos, galimybė laisvai disponuoti savo laiku ir pan.)	38,6	35,1	14,9	6,10	1,80	3,50
Kvalifikacijos tobulinimo prieinamumas	25,4	36,0	27,2	7,90	0,90	2,60
Priklausymas profesinei sąjungai / grupei	10,5	24,6	23,7	25,4	12,3	3,50
Galimybė kilti karjeros laiptais	38,6	36,0	17,5	5,30	–	2,60
Galėjimas daryti poveikį kitiems	22,8	36,0	28,1	7,00	0,90	5,30
Specialybės paklausa darbo rinkoje	42,0	32,5	12,3	7,90	–	5,30
Profesijos tinkamumas asmeniui	24,6	28,9	30,7	8,80	2,60	4,40

Rezultatai įtikina, kad tirti pedagogai mano, jog realiai profesijos prestižą visuomenėje šiuo metu labiausiai lemia atlyginimo dydis. Be to, pedagogų teigimu, profesijos prestižą labai sąlygoja ir pareigybių teikiamos privilegijos, galimybė kilti karjeros laiptais bei specialybės paklausa darbo rinkoje. Kaip daug mažiau lemiančius profesijos prestižą visuomenėje veiksnius tiriamieji įvardijo darbo naudą visuomenei, kvalifikacijos tobulinimo prienamumą, galėjimą daryti poveikį kitiems bei profesijos tinkamumą asmeniui. Mažiausiai, anot respondentų, profesijos prestižą nūdienos visuomenėje sąlygoja galėjimas veikti nepriklausomai, specialisto rengimo trukmė, gebėjimas persiorientuoti be papildomų išlaidų, priklausymas profesinei sąjungai. Tokie duomenys leidžia teigti, jog, pedagogų nuomone, šiuo metu profesijos prestižą visuomenėje labiausiai veikia karjeros siekimo, ekonominės naudos ir šiek tiek asmeninio naudingumo veiksniai, o visuomeninio reikšmingumo veiksnys tiriamiesiems neatrodė labai svarbus profesijos prestižui. Palyginus šiuos rezultatus su prieš tai aptartais akivaizdu, kad iš esmės tirtų pedagogų idealistinis ir realistinis profesijos prestižo veiksmų suvokimas mažai skiriasi. Šie rezultatai, kaip ir anksčiau, įtikina, jog tirti Lietuvos pedagogai nepakankamai įvertina visuomeninį profesijos prestižo veiksmų. Be to, panašu, kad jų siekiamybė ir realybė profesijos prestižo veiksmų atžvilgiu beveik sutampa, tad jie iš esmės pritaria esamai situacijai ir nėra linkę ją keisti.

Koreliacinė amžiaus, darbo stažo, darbovietės tipo ir gyvenamosios vietos analizė parodė, kad *vyresni respondentai* dažniau

nei jaunesni manė, jog galėjimas daryti poveikį šiuolaikinėje visuomenėje labai lemia profesijos prestižą ($r = 0,26, p < 0,01$). Išsiaiškinta, kad darbo stažas, išsilavinimas, darbovietės tipas, gyvenamoji vieta neturėjo poveikio respondentų nuomonei apie dabar lemiančius profesijos prestižą veiksnius. Tad galima konstatuoti, kad nepriklausomai nuo amžiaus, darbo stažo, darbovietės tipo ir gyvenamosios vietos tirti pedagogai panašiai vertino dabarties profesijos prestižą lemiančius veiksnius. Vadinasi, konkrečios gyvenimo sąlygos, asmeninė ir darbo patirtis neturėjo įtakos profesijos prestižo veiksmų prioritetams.

Pedagogų požiūris į jų profesijos prestižą lemiančius veiksnius

Tiriant, kiek tiriamiesiems asmeniškai svarbūs minėti su profesijos prestižu susiję veiksniai, respondentų prašyta nurodyti, kas, jų nuomone, turėtų lemti jų profesijos prestižą. Gauti atsakymai įtikino, jog skalė yra patikima (Kronbacho alfa buvo 0,83) ir leido konstatuoti tokią padėtį (4 lentelė).

Akivaizdu, kad tirtiems pedagogams reikšmingiausi profesijos prestižo veiksniai yra atlyginimo dydis, kvalifikacijos tobulinimo prienamumas ir profesijos tinkamumas asmeniui. Taip pat gana svarbu pedagogams yra darbo nauda visuomenei, galėjimas veikti nepriklausomai, gebėjimas persiorientuoti be papildomų išlaidų, pareigybių teikiamos privilegijos, specialybės paklausa darbo rinkoje. Mažiau reikšminga tirtiems pedagogams yra specialisto rengimo trukmė, galimybė kilti karjeros laiptais, gebėjimas daryti poveikį kitiems. Mažiausiai asmeniškai svarbiu profesijos prestižo veiksmu respondentai

4 lentelė. *Pedagogų požiūris į jiems asmeniškai reikšmingus profesijos prestižo veiksnius (proc.)*

<i>Prestižo veiksniai</i>	<i>Požiūrio išreikštumas</i>	<i>Turėtų labai lemti</i>	<i>Turėtų lemti</i>	<i>Turėtų vidutiniškai lemti</i>	<i>Beveik neturėtų lemti</i>	<i>Visai neturėtų lemti</i>	<i>Neatsakė</i>
Atlyginimo dydis	68,4	24,6	2,60	1,80	–	2,60	
Darbo nauda visuomenei	43,8	42,1	8,80	0,90	0,90	3,50	
Galėjimas veikti nepriklausomai	35,1	44,7	15,8	1,80	–	2,60	
Specialisto rengimo trukmė	25,4	42,1	27,2	–	0,90	4,40	
Gebėjimas persiorientuoti be papildomų išlaidų	37,7	39,5	15,8	3,50	–	3,50	
Pareigybių privilegijos (ilgesnės atostogos, galimybė laisvai disponuoti savo laiku ir pan.)	42,1	41,3	9,60	4,40	–	2,60	
Kvalifikacijos tobulinimo prieinamumas	49,2	36,8	10,5	–	–	3,50	
Priklausymas profesinei sąjungai / grupei	9,60	22,9	31,6	17,5	14,9	3,50	
Galimybė kilti karjeros laiptais	27,2	41,2	21,1	6,10	0,90	3,50	
Galėjimas daryti poveikį kitiems	19,3	34,3	28,9	11,4	3,50	2,60	
Specialybės paklausa darbo rinkoje	39,5	29,8	20,2	6,10	1,80	2,60	
Profesijos tinkamumas asmeniui	56,1	34,2	4,40	1,80	–	3,50	

įvardijo priklausymą profesinei grupei. Vadinas, tirti pedagogai, kaip ir anksčiau minėtais atvejais, asmeniškai reikšmingais laiko profesijos prestižo, karjeros siekimo, ekonominės naudos bei asmeninio tobulėjimo veiksnius. Tačiau tiriamieji akcentuoja ir kai kuriuos visuomeninio reikšmingumo veiksnius. Palyginus šiuos rezultatus su jau aptartais akivaizdu, kad visuomeninio reikšmingumo veiksnys bent šiuo atveju yra reikšmingas patiems tirtiems pedagogams.

Statistinė duomenų analizė parodė, kad kai kuriais atvejais vyresni pedagogai asmeniškai svarbesniais nei jaunesni laiko gebėjimą persiorientuoti be papildomų išlaidų ($r = 0,2, p < 0,03$), kvalifikacijos tobulinimo prieinamumą ($r = 0,25, p < 0,01$),

galimybę kilti karjeros laiptais ($r = 0,29, p < 0,002$). Kitais atvejais statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta. Todėl galima konstatuoti, kad vyresniems pedagogams šiek tiek labiau nei jaunesniems jų kolegoms svarbesni yra kai kurie asmeninio naudingumo ir karjeros siekimo, ekonominės naudos veiksniai. Taip pat nustatyta, jog ilgiau dirbusiems pedagogams svarbesnė nei turintiems menkesnį darbo stažą galimybė kilti karjeros laiptais ($r = 0,25, p < 0,008$), daryti poveikį kitiems ($r = 0,20, p < 0,03$). Galima daryti išvadą, kad ilgiau dirbusiems pedagogams svarbesni nei naujokams karjeros siekimo bei ekonominės naudos profesijos prestižo veiksniai.

Paaiškėjo, kad mieste gyvenantys pedagogai labiau nei kaime ar rajone centre dir-

bantys jų kolegų asmeniškai reikšmingą mano esant galimybę kilti karjeros laiptais ($r = 0,24$, $p < 0,01$). Apibendrinant galima daryti išvadą, kad karjeros siekimo, ekonominės naudos veiksniai yra mažai sietini ne tik su amžiumi, darbo stažu, bet ir su respondentų gyvenamąja vieta. Su išsilavinimu, darbovietės tipu asmeninis profesijos prestižo vertingumas nesietinas, nes nerasta šiuo atveju statistiškai reikšmingų ryšių.

Aiškindami šiuo tyrimu gautus rezultatus galime remtis tik tais tyrimais, kurie atlikti šalyse, turinčiose panašias sociokultūrinės sąlygas, puoselėjančiose panašias ugdymo tradicijas, nes, kaip nurodo B. Wegener (1992), šie aspektai turi įtakos profesijos prestižui. Vienas tokių tyrimų prieš kelerius metus (2007) atliktas Latvijoje šios šalies Valstybinės bendrojo lavinimo mokyklos kokybės vertinimo agentūros (VIKNVA). Jame buvo aiškinamasis mokytojų požiūris į įvairių veiksmų poveikį profesijos prestižo formavimuisi. Nustatyta, kad svarbus mokytojams pedagogo profesijos veiksnys yra visuomeninė gerovė, ir Latvijos mokytojai pasiryžę dirbti savo darbą ne tik todėl, kad nori bendrauti su vaikais, bet ir dėl to, kad siekia skirti savo žinias ir įgūdžius visuomenės naudai. Kadangi Lietuvoje tirti pedagogai nors kai kuriais atvejais akcentuoja visuomeninio reikšmingumo veiksnius, galima manyti, kad bent kai kurie įvairaus mažiaus (ypač jauni, sukaupę nedidelę darbo patirtį) tiriamieji suvokia savo veiklos socialinę prasmę, ir tai galbūt šiuo metu yra svarbus jų veiklos orientyras apskritai. Kita vertus, reikia pripažinti, kad turbūt latvių mokytojams visuomeninio reikšmingumo

veiksny yra svarbesnis nei mūsų tirtiems pedagogams. Vadinas, rengiant pedagogus, reikėtų labiau pabrėžti būsimą jų profesijos visuomeninį reikšmingumą. Be to, kaip nurodo L. Hargreaves ir B. Hopper (2006), mokytojų nuomone, pedagogų profesijos prestižo visuomeninio vertinimo supratimą teigiama linkme galėtų veikti ir visuomenės, ypač žiniasklaidos, dėmesys mokytojų darbui bei platesnės jų galimybės dalyvauti politikos kūrime.

Išvados

Pedagogų prestižą Lietuvoje lemiančius veiksnius sąlygiškai galima suskirstyti į tris grupes: 1) *visuomeninio reikšmingumo* (darbo naudą visuomenei, galimybę veikti nepriklausomai, specialisto rengimo trukmę, priklausymą profesinei grupei bei profesijos tinkamumą asmeniui); 2) *karjeros siekimo, ekonominio naudingumo* (atlyginimo dydį, galimybę kilti karjeros laiptais, galėjimą veikti kitus asmenis, specialybės paklausą darbo rinkoje); 3) *asmeninio tobulėjimo* (gebėjimą persiorientuoti be papildomų išlaidų, profesijos privilegijų, kvalifikacijos tobulinimo prieinamumą).

Tyrimo rezultatai rodo, jog dauguma mokytojų, kitaip nei JAV, mano, kad apskritai profesijos prestižą turėtų idealiu atveju veikti ir šiuo metu realiai veikia karjeros siekimo, ekonominės naudos bei asmeninio tobulėjimo, bet ne visuomeninio reikšmingumo veiksniai.

Lietuvos pedagogams asmeniškai svarbūs yra karjeros siekimo, ekonominės naudos bei asmeninio naudingumo ir, kitaip nei idealistiniu ir realistiniu vertinimu, kai kurie visuomeninio reikšmingumo

veiksniai. Mokytojų visuomeninio reikšmingumo veiksnio pabrėžimą galima stiprinti tiek rengiant mokytojus, tiek labiau atkreipiant visuomenės dėmesį į mokytojo veiklą, sudarant pedagogams daugiau galimybių dalyvauti politiniame gyvenime.

Tirtų pedagogų nuomonę apie profesijos prestižo veiksnius menkai veikia tiriamųjų amžius, darbo stažas, išsilavinimas, darbovietės tipas bei gyvenamoji vieta, nes paaiškėjo, kad amžius, bendras darbo stažas,

išsilavinimas, darbovietės tipas ir gyvenamoji vieta neturėjo didesnio poveikio pedagogų požiūriui į idealius (turinčius lemti) ir realius (dabar lemiančius) bei jiems patiems reikšmingus profesijos prestižo veiksnius. Svarbu tik tai, kad jaunesni, turintys menkesnį darbo stažą tirti pedagogai kai kuriais atvejais asmeniškai reikšmingesniais nei vyresni, ilgiau dirbę jų kolegos manė esant karjeros siekimo, ekonominės naudos, profesijos prestižo veiksnius.

LITERATŪRA

Burgard S. & Stewart J. Occupational status. Research network on socioeconomic status and health. John D. and Catherine T. MacArthur Foundation, 2000.

Burton M. Semantic dimensions of occupation names. In Roger N. Shepard, A. Kimball Romney & Sara Beth Nerlove (Eds.). *Multidimensional Scaling: Theory and Applications in Behavioral Sciences*, vol. 2. New York & London: Seminar Press, 1972.

Chase I. A comparison of men's and women's intergenerational mobility in the United States // *Sociological Review*. 1975, vol 40, p. 483–505.

Coxton A. & Jones C. *The Images of occupational prestige*. London: MacMillan, 1978.

Coxton A. & Jones C. *Measurement and meanings: Techniques and methods of studying occupational cognition*. London: MacMillan, 1979.

Duncan O. D. A sociometric index for all occupations. In *Occupations and Social Status*, ed. A. J. Reiss. New York: Free Press, 1961. P. 109–138.

Durkheim É. *The Division of labour in society*. London: Macmillan, 1893.

Goldthorpe J. & Hope K. *The social grading of occupations: A new approach and scales*. Oxford: Clarendon Press, 1974.

Grasmick H. The occupational prestige structure: A multidimensional scaling approach // *The Sociological Quarterly*, 1979, vol. 17, p. 98–108.

Greiman D. J. *Occupational prestige in comparative perspective*. New York: Academic Press, 1977.

Hargreaves L., Hopper B. Early years, low status? Early years teachers' perceptions of their status in England // *Early Years*. 2006, 26 (2), p. 171–186.

Hodge R. W., Siegel P. M., Rossi P. H. Occupa-

tional prestige in the United States: 1925–1963. See Bendix & Lipset, 1966. P. 322–334.

Magana R., Michaelson B. & Ferreira-Pinto J. Occupational cognition in three nations: Relationships between classification and evaluation // *Journal of Quantitative Anthropology*. 1995, vol. 5 (2), p. 149–168.

Matulionis A. V. Lietuvos visuomenės struktūravimasis // *Filosofija. Sociologija*. 2005, Nr. 4, p. 44–52.

Mertonas R. Socialinė struktūra ir anomija // *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 1997, Nr. 1, p. 66–84.

Mokytojo profesijos statusas ir būdai jį pagerinti įvairių tikslinių grupių sąmonėje. Santrauka. (2007). Ryga. Prieiga per internetą: <http://www.lyderiulaikas.smm.lt/11/index.php/iversti-straipsniai/2008/189-vertimai-2007-1.html>.

North C. & Hatt P. K. Jobs and occupations: A popular evaluation // *Opinion News*, 1949, 9.

Parsons T. *Sociological theory and modern society*. New York: Free Press, 1967.

Roos P. Sex-stratification in the work place: Male-female differences in economic returns to occupation // *Social Sciences*. 1981, vol. 10, p. 195–224.

Rosenfeld R. Race and sex differences in career dynamics // *American Sociological Review*. 1979, vol. 45, p. 583–609.

Svensson L. *Professional occupation and status: A sociological study of professional occupations: Status and Trust Centre for the Study of Profession*. Oslo University College, 2006.

Thompson S. Gender & stratification: The effects of social marginalization // *Research Starters Sociology*. 2009, p. 1–6.

Varzinskiene L. Prestige of social work profession // Social Research. 2009, vol. 1 (15), p. 98–104.

Wegener B. Concepts and measurement of prestige // Annual Review of Sociology. 1992, vol. 18, p. 253–280.

Zhou X. The institutional logic of occupational prestige rankings: reconceptualization and reanalysis // American Journal of Sociology. 2005, vol. 111, p. 90–140.

TEACHERS' ATTITUDE TOWARDS OCCUPATIONAL PRESTIGE

Rolandas Paulauskas, Rima Bakutytė, Lidija Ušeckienė

S u m m a r y

The study examines the way Lithuanian educators view different factors that determine occupational prestige. The questionnaire utilized by the authors focuses on the assessment of three perspectives: factors that currently effect occupational prestige; evaluation of the factors that should determine occupational prestige; and assessment of personally important occupational factors to the teachers.

The study took place in 2009 and included a random sample of 114 teachers of different ages, who worked in different educational facilities and locations. Research methods included literature review, data collection survey as well as quantitative data analysis.

The study found that all the factors related to the prestige of the profession could be divided into three groups: 1) occupation's value to the society cluster; 2) career advancement and socioeconomic re-

wards cluster; and 3) opportunities for professional growth and development cluster. According to the respondents, the most significant determinants of occupational prestige are socioeconomic rewards and career advancement opportunities that are followed by professional growth and development factors. In contrast to public perception prevailing in some other European countries, Lithuanian teachers do not consider worthiness of their work to the society to be of great importance. As far as occupational prestige is concerned, age, years of employment, level of education, type of educational facility or location of residence in most cases had no significant effect upon the opinion of the respondents.

Keywords: occupational prestige, teachers profession, career, worthiness of profession to the society, in-service training.

Iteikta: 2010 01 10

Priimta: 2010 04 15